

AĞRI VE YÖRESİNDE GELENEKSEL KADIN KIYAFETLERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMUNA BİRKAÇ ÖRNEK

Fikri SALMAN¹

SUMMARY

Traditional dresse in Ararat is a subject that has not been much researched so far. We have determined that women dresses are quite colorful in the study we carried out.

As to general characteristic, women tie a colorful pushu and then retie a tulbent over it as a bandage. In private days, they wear a fez, called khofi, under pushu. They wear an under shirt on the body and a dress over it then a yelek over then. They wear kolchak on their arms. They have a peshtemal on their nimp and then a gird or belt over it. They wear shalvar as trousers, sacks ornamented with kilim design and shoes.

Anadolu halkının yakın zamanlara kadar giydiği ve hâlâ düğünlerde ve törenlerde kullandığı kıyafetler ve başlıklar bölgeden bölgeye değişiklikler göstermektedir. Bu değişiklikler mahalli geleneklerden, fertler arası çeşitli zevk anlayışından, iklim şartlarından ve tarihsel nedenlerden ileri gelmektedir.

Anadolu'da tepeliği, oyalı yazması, vâlâsı ve buğgusu ile alınlık, duluk, penez, ve tozaklarıyla başı ayrı; zıbını, yeleşği, cepkeni, üçeteği, önlüğü, şalvarı, kuşağı, uçkuru, peşkiri ile üstü ayrı; yemeni, çarığı, potini, terliği, çorabı ve patiği ile ayağı ayrı çeşitlilik gösterir.¹

Ağrı ve yöresi geleneksel giysileri, bu zenginliklerin bir parçasını oluşturmaktadır. Oldukça renkli olan kadın giysileri bu güne değin çok fazla ele alınmamıştır. Yaptığımız inceleme ve araştırmalarda, çevre illeri teşkil eden Kars, Iğdır, Van ve Erzurum yöresel giysilerinin araştırılarak çeşitli kaynaklarda yayınlandığını gördük. Fakat Ağrı ili ve çevresi bu tür araştırmalardan mahrum kalmıştır.

Birkaç yayında kısaca değinilmesinin dışında, bu konuda ciddi bir araştırma yapılması gereğinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu maksatla, yaptığımız araştırma ve bulguların bir kısmının yayınlanmasının, yararlı olacağı düşüncesiyle yola çıkarak bu çalışmayı yapmayı uygun görüyoruz.

Ağrı kadın giysilerini; başa giyinenler, bedene giyinenler ve ayağa giyinenler olarak üç kategoride inceleyebiliriz.

Başa Giyinenler:

Günlük kıyafetlerde başa sarılan **puşu**, beyaz bir tülbentin çember biçiminde (dairesel olarak) başın etrafına sarılmasıyla tamamlanır (Resim1).

Resim 1. Ağrı ilinde kadınların baş bağlama şekli.

Bu tülbent çeşitli renklerde olabileceği gibi, baskı desenli yazma tarzında da olabilir. Kimi zaman puşu altına önce fes biçiminde **kofi** olarak adlandırılan bir başlık takılır. Genelde kırmızı veya siyah renkli çuhadan yapılan bu başlık, altın ya da gümüş paralarla süslenir. Düşmesini engellemek için de çene altına lastikle tutturulur (Resim 2).

Resim 2. Kofi takmış Ağrı'lı kadın başlığı (İ. Alpaşlan'dan).

Kofi üzerine sarılan çeşitli renkteki puşuların yanı sıra tülbent, yazma ve yemeni kullanılarak çember şeklinde başa dolama yapılır. Bunlar, aşiret ve boylara göre çeşitlilikler göstermektedir.

Bedene giyilenler:

İşlik² olarak adlandırılan gömlek, yöresel ismiyle **kras** olarak bilinir. Uzun veya yarım kollu olan işlik, bazen yaka kısmı açık ve önü düğmeli bir giysi şeklindedir. Bazen de baştan geçirilerek giyilen ve kapalı yakası olan bir giysi türü şeklinde olabilir.

Bedene giyilen bir başka kıyafet parçası ise elbisedir. **Entari** olarak adlandırılan bu parçaya yöresel olarak **dere** adı verilir.³ Elbise kimi zaman bele kadar uzanan, uzun kollu bir üst parçadan ve entariden oluşur. Bu tür elbiseler genelde kadife veya divitin kumaştan yapılır. İçi de astarla kaplanır. Alta ise bazen bir, bazen de iklim şartlarına uygun olarak birkaç etek üst üste giyilir.

Tek parçadan oluşan entarinin biçimi ise; belden yukarısı vücuda oturacak şekilde dar ve kapalı olup, belden aşağısı geniş ve çift etekli bir biçimdedir. Entari altına basma veya pazen kumaştan yapılmış, paça kısmı manşetli ve bazen düğmeli bir **şalvar** giyilir.

Kollarda ise bileklerden dirseklere kadar uzanan **kolçaklar** bulunur. Kadınlar ev işlerini yaparken, elbisenin kolları kirlenmesin diye kolçaklar kullanmaktadırlar. Ender de olsa, bedenın en dışına kadifeden bir **yelek** giyilir.

Üzeri kaytan veya renkli şeritlerle süslenen **peştamal**, entari üzerine bağlanır. Ayrıca bele, etrafı püsküllü olan ve arkada üçgen biçiminde sarkacak şekilde bağlanan **kuşaklar** da sarılır (Resim 3).

Resim 3. Kırmızı renkli genç kız entarisi.

Kuşağı genelde yaşlı kadınlar tercih eder, ancak genç bayanlar da kullanmaktadır. Özel gün ve bayramlarda genç bayanlar gümüş işlemeli **kemerler** veya deri kemerler kullanırlar.

Ayağa Giyilenler:

Ayağa, dize kadar uzanan yün çoraplar giyilir. Bu çorapların boğaz ve ayak kısımları genelde geometrik motiflerle tezyin edilirler (Resim 17).

Resim17. Ağrı ve yöresinden çorap örnekleri

Çoraplar, eskiden kök boya ile boyanmış renkli yün ipliklerden örülerek elde edilirdi. Günümüzde ise daha çok hazır boyanmış iplikler kullanılmaktadır. Dışa da eskiden çank, yakın zamanlarda lastik ayakkabı, günümüzde de herkesin kullandığı deri ayakkabılar giyiniilmektedir.

Ağrı'da giyim farklılıkları kadınlarda daha fazla görülür. Şehirde, dış etkilerle geleneksel giysiler, yerlerini çağdaş kıyafetlere bıraktığı için, mahalli giyimin en güzel örneklerini köylerde ve ilçelerde görürüz. Genellikle evinde oturan kadınlar geleneksel giyimden uzaklaşmamışlardır. Günlük giysilerinin haricinde her kadının, şehre giderken, törenlerde, bayramlarda ve özel günlerde giydiği bir **gerliği** vardır.⁴

Ağrı kadın kıyafetleri hakkında verdiğimiz bu genel bilgilerin ardından yöresel örneklerle geçebiliriz.

İlk örneğimiz Doğubayazıt ilçe merkezine ait olacaktır. Kırmızı renkli, genç kız entarisi olarak adlandırabileceğimiz bu kıyafette başa kofi takılarak altın paralarla süslenmiştir (Resim-3). Beyaz desenleri olan siyah renkli puşu, beyaz bir tülbentle başa çember biçiminde tutturulmuştur. Kırmızı renkli elbise; sarı, pembe, yeşil çiçeklerle süslenmiştir. İki yanı önden birleştirilerek giyilen entarinin etek kısmı beyaz şeritlerle süslenmiştir. Belden arka tarafa doğru bağlanan gri renkli peştamal, elbiseye uyum sağlayan kırmızı renkli gül desenleriyle süslenmiştir. Püsküllü, sarı renkli kuşak arka tarafta üçgen biçiminde sarkacak şekilde bağlanmıştır. Alta giyilen şalvardan başka, ayaklara sarı ve siyah renkli,

geometrik desenli çoraplar giyilmiştir.

Gürbulak Köyü'nden bir diğer öreğimiz ise; kırmızı renkli kadife elbisedir (Resim 4). Yine önden birleştirilerek giyilen kırmızı entari, kadife kumaştan yapılmıştır. Yaka kenarları gri kumaştan bir şeritle kaplanmıştır. İnce şeritlerle çevrelenmiş üçgen kesim bir yaka arka tarafta da devam etmektedir (Resim 5).

Resim 4. Kırmızı kadife elbise (Önden görünüm).

Resim 5. Kırmızı kadife elbise (Arkadan görünüm).

Siyah bir şeritle yapılan süslemenin aynısı etek kısmının yarısında da yer alır. İçte beyaz renkli işlik giyilmiştir. Baştaki sarı puşu entarinin renginde bir tülbentle taç biçiminde çevrelenmiştir. Kahverengi ve siyah tonlardaki peştamal, desensiz elbiseye ağır bir hareketlilik katar. Beyaz desenli siyah kuşak, kıyafeti tamamlamaktadır. Günümüzde giyilen bir elbise olduğu için ayaklarda gündelik ayakkabılar kullanılmıştır.

Doğubayazıt ilçe merkezinden bir diğer kıyafette, siyah zemin üzerinde ayçiçeği desenlerinin yer aldığı kumaştan yapılmış bir giysi görüyoruz (Resim 6/7). Entarinin yakası sarı şeritlerle oluşturulmuştur. Başa sarılan sarı puşuyu, yeşil renkli bir yazma çevreler. Peştamalda kullanılan kumaş, elbisedeki siyahlığı hafifletecek tarzda açık renkli desenlere sahiptir. Kuşak olarak beyaz desenli siyah bir kumaş kullanılmıştır. Entari, puşu ve kuşakta bir renk uyumu hakimdir.

Sarı kadife kumaştan yapılmış bir diğer kıyafetimizde, başa elbise rengine uyumlu sarı bir puşu sarılmıştır (Resim 8). Puşu altındaki siyah kofî, alın kısmında altın paralarla süslenmiştir. Daha sonra, başa çember biçiminde sarılan tülbent kullanılmıştır. Bu beyaz tülbent, içte giyilen gömlekle bir renk uyumu oluşturmaktadır. Öne bağlanan kırmızı renkli peştamal, kıvrımlı çizgilerden oluşmuş desenlerle süslenmiştir. Beyaz renkli bitkisel yapraklar, baştaki yazma ve işliğe uyum sağlar. Ayaklarda yine kilim desenleriyle tezyin edilen kışık çoraplar yer alır.

Yine Gürbulak Köyü'nden bir başka kıyafet örneğimiz, koyu pembe renkli elbisedir (Resim 9). nden dolanarak arkaya doğru sarılan entarinin yakası, sarı renkli şeritlerle oluşturulmuştur. Baştaki kırmızı puşu, siyah bir yazmayla çevrelenmiştir. İe yine beyaz işlik giyilmiştir. Siyah ve yeşil renklerden oluşan bir desene sahip olan peştamal, kıyafete hareketlilik katan bir özellik sergiler.

Resim 6. Ayçiçeği desenli siyah entari (nden görünüm).

Resim 7. Ayçiçeği desenli siyah entari (Arkadan görünüm).

Resim 8. Sarı renkli entari.

Resim 9. Pembe renkli entari.

Doğubayazıt ilçe merkezinden son örneğimiz, oldukça renkli bir kumaştan dikilmiştir (Resim 10/11). Soyutlanmış bitkisel motifler bir hayli fazla renklilik içerir. Entarideki bu renkliliğe uyum sağlayan tek aksesuar, beldeki püsküllü kuşaktır. Baştaki siyah kofi, altın paralarla süslenmiş ve beyaz bir yazma ile çevrelenmiştir. Baş giyimine uyumlu renklere hakim olan peştamal, siyah zemin üzerindeki beyaz kalplerden oluşan bir desene sahiptir. Ayaklara, geleneksel tarzdaki çorapların giyildiğini görüyoruz.

Resim 10. Çok renkli kadife elbise
(Önden görünüm).

Resim 11. Çok renkli kadife elbise
(Arkadan görünüm).

Daha çok Güney Doğu Anadolu etkisi gösteren bej rengi bir örneğimiz daha vardır (Resim 12). İçe giyilen ışlıktan sonra, bej rengi bir elbise onun üzerine giyilir. Şeffaf kumaştan dokunmuş mor çiçekli jakarlı bir kadifeden yapılan üstlük, önden kaytanlarla bağlanarak en dışa giyilir. Baştaki altın paralarla süslü kofi, sarı bir puşu ile sarıldıktan sonra, beyaz bir tülbentle çember biçiminde çevrelenmiştir. Genelde düğünlerde ve özel günlerde kullanılan bu kıyafetin altına topuklu ayakkabı tercih edilmektedir. İçe giyilen bej rengi elbisenin kol manşetleri bir hayli uzun olup, bunlar arkadan bağlanarak değişik bir görünüm oluştururlar (Resim 13).

Tamamen simli ipliklerden dokunmuş kumaştan oluşan genç kız elbisesi, oldukça parlak bir görünüme sahiptir (Resim 14). Farklı bir kalıp kesimine sahip olan entarinin yaka kısmı, baştan giyilirken kolayca geçmesi için, önde bir açıklığa sahiptir. Bele takılan siyah renkli kuşak, arka taraftan bağlanır. Baştaki kırmızı puşu, değişik bir üslupta bağlanmıştır. Bu puşu arka taraftan dolaştırılarak, başın üstünde, ön kısımda çember biçiminde bağlanır. Bu tür bağlamalara yörede genç kız baş bağlama biçimi adı verilmektedir. Başa, ayrıca kofi takılmaz.

Resim 12. Bej renkli elbise
(Önden görünüm).

Resim 13. Bej renkli elbise
(Arkadan görünüm).

Resim 14. Genç kız entarisi.

Buraya kadar tanıttığımız kıyafetlerin çoğu, özel günlerde giyilen giysilerdir. Gündelik hayatta kullanılan birkaç giysi örneği de vermek yararlı olacaktır. Ağrı merkez köylerinde genelde yaşlı kadınların tercih ettiği kıyafetler daha sâde ve koyu renklere hakim bir görüntü arz eder (Resim 15). Yaşlı kadınlar iklim şartlarından dolayı üzerlerine birkaç entari üst üste giyerler. En dışta bir yecek veya ceket bulunur. Başlarını beyaz puşu ile sardıktan sonra koyu renkli bir yazma ile alından geriye doğru çember biçiminde bağlarlar. Ayaklarda yün çoraplar ve lastik ayakkabılar bulunur.

Resim 15. Yöresel giysili yaşlı kadınlar (İ. Alpaslan'dan).

Yaşlı kadınlarda baş bağlama biçimi daha farklıdır. Genç kız ve gelinler başlarına eşarp, orta yaşta kiler leçek, yaşlı kadınlar beyaz tülbent örterler.⁵ Doğubayazıt'tan sunacağımız bir başka örnekte yine başın bağlanması, önceki örnekteki yaşlı kadınlarla benzerlik gösterir (Resim 16).

Resim 16. Doğubayazıt'lı yaşlı kadın.

Sonuç ve Değerlendirme;

Bu çalışmamızda Ağrı ilinin tamamını dolaşma imkanı bulamadık. Yararlı olması amacıyla sadece birkaç örnek sunmaya çalıştık. Aslında oldukça kapsamlı ve araştırılması gereken bir konu olduğu için, buna dikkat çekmek istedik. İleride yapılacak daha kapsamlı araştırmalarla bu alanda gördüğümüz bir eksiklik giderilebilir.

Her geçen gün kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel kıyafetlerimiz, modanın etkisiyle yerini hızla çağdaş kıyafetlere bırakmaktadır. Bundaki en büyük faktör, medyanın artık evlerimize kadar girmesi ve bunun kaçınılmaz olmasıdır. Her şeye rağmen Anadolu halkının her yörede ayrı ayrı kültürel zenginliğini sunduğu değerlerden olan bu kıyafetlerin kaybolmaması, en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

-, **Halk Oyunları Giysileri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
-, **Türk El Sanatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- ALPASLAN, İsmet, **Her Yönüyle Ağrı**, Ankara, 1995.
- ASLAN, Celâl, **Ağrı Yöresinde Kadın ve Erkek Giyim ve Kuşamı**, Folklor, Ocak, 1990, S.39.

DİPNOTLAR

*Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü.

Araştırmamız esnasında bizlere rehberlik eden **Ayşan ve **Nursel TAYFUR**'a, fotoğraf çekimlerinden dolayı **Adem ÇELİK**'e teşekkürlerimizi iletiriz.

1., **Türk El Sanatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.19.
2. İşlik kelimesi, içe giyilen anlamında **İçlikten** gelmektedir.
3., **Halk Oyunları Giysileri**, MEB Yayınları, Ankara, 1993, s.48.
4. ALPASLAN, İsmet, **Her Yönüyle Ağrı**, Ankara, 1995, s.276.
5. ALPASLAN, a.g.e, s.277.